

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

1-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

SPECIAL ISSUE-1

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

№SI-1 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-SI-1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук (DSc), профессор

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Сабинова Умида Фархадовна
доктор социологических наук (DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.

Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.

Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмуратов Мансур Бобомуратович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи

Социальные структуры, социальные институты и образ жизни

Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.

Социология социального сознания и социального процесса.

Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдиқайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)
Каланова Сабохат Мурадовна
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Жиянмуратова Гулноз Шербутаевна
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
и.о. профессор (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухрагон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Абдуллаев Акмал Гадаймурадович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Сеитов А.П. СОЦИОЛОГИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ДИАЛОГА МЕЖДУ ОБЩЕСТВОМ И ГОСУДАРСТВОМ.....	5
2. Rasulov Abdimumin O'ZBEKISTONDA PSIXODIAGNOSTIKA METODIKALARINING TATBIQ ETISH TARIXI..	8
3. Xusanova Xayriniso, Kamilov Farxod G'ARB DAVLATLARIDA AHOLINI IJTIMOY HIMOYALASHNING KONSEPTUAL VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI.....	16
4. Hojiyev Zavqiddin INNOVATSION TA'LIM KLASITERI MAMLAKATNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	24
5. Yunusov Alisher YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLAR QATLAMI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	33
6. Kadirova Xalima GLOBALASHUV SHAROITIDA MEDIA TA'LIM VA MEDIA SAVODXONLIKNING IJTIMOY AHAMIYATI.....	40
7. Abdikadirova Nigora RAQAMLASHTIRISH VA RAQAMLI TA'LIMNING INSON SALOHİYATIGA TA'SIRI.....	46
8. Ким Лариса ВИРТУАЛЬНАЯ СОЦИОСФЕРА: ТРАНСФОРМАЦИЯ СТРУКТУРЫ И КУЛЬТУРЫ УЗБЕКСКОГО ОБЩЕСТВА.....	53
9. Islambaev Ravshan QORAQALPOG'ISTONDA YOSHLAR NORASMIY BANDLIK DINAMIKASINING IJTIMOY-IQTISODIY OMILLARI.....	60
10. Eshmanova Iroda O'ZBEK YOSHLARINING XITOIY XALQ RESPUBLIKASIDAGI MOSLASHUV JARAYONLARI.....	67
11. Ravshanbekova Xurshidabonu YANGI O'ZBEKISTONDA XALQ QABULXONALAR EVALUTSIYASINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-METODOLOGIK JIATLARI.....	74
12. Mirjavxarova Farida YOSHALARINING HARBIY-PROFESSIONAL ORIENTATSIYAGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR.....	81
13. Boboyev Sherzod O'ZBEKISTONDA XAYRIYA AMALIYOTINING TARIXIY-RETROSPEKTIV TAHLILI.....	90
14. Anorboyeva Marifat YANGI O'ZBEKISTONDA URBANIZATSIYA JARAYONLARIGA DOIR NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING KONTENT TAHLILI.....	98
15. Yaxshiliqova Dildora NOGIRONLIGI BO'LGAN YOSHLARNING SOTSIAL MOBILLIK JARAYONLARIGA DOIR YONDASHUVLARNING NAZARIY TAHLILI.....	105
16. Nuralimova Gulsinoy AHOLINING ZAIF QATLAMLARIGA KO'RSATILADIGAN IJTIMOY XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.....	113
17. Mirzaaaliyeva Aziza SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA IJTIMOY-SIYOSIY TAHLILNING NAZARIY MUAMMOLARI.....	119

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Ravshanbekova Xurshidabonu,

O'zbekiston Jurnalistikasi va Ommaviy
Kommunikatsiyalar Universiteti magistranti
e-mail: xurshidabonuravshanbekova@gmail.com

YANGI O'ZBEKISTONDA XALQ QABULXONALAR EVALUTSIYASINI TADQIQ ETISHNING NAZARIY-METODOLOGIK JIHATLARI

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.21980568>

ANNOTATSIYA

Maqolada Yangi O'zbekistonda xalq qabulxonalarining evolyutsiyasi hamda aholi murojaatlari bilan ishlash tizimining nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sharq mutafakkirlari merosi va G'arb sotsiologik nazariyalari asosida mazkur institutning tarixiy ildizlari va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari yoritiladi. Xalq qabulxonalarini davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqotni ta'minlovchi muhim ijtimoiy institut sifatida ilmiy jihatdan asoslanadi. Sharq mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Nizomulmuluk, Amir Temurlarning ta'limotlari va yondashuvlari bayon qilinadi. Bundan tashqari maqolada G'arb olimlaridan M.Veber, T.Parsons, Yu.Xabermas, D.Nort, F.Fukuyama va R.Putnam kabi olimlarning aholi murojaatlari bilan ishlashga doir nazariyalarining tahlili yoritiladi.

Kalit so'zlar: davlat boshqaruvi, adolat, aholi murojaatlari, aktivlik, yondash, davlat va jamiyat muloqoti, demokratik tamoyil, ijtimoiy davlat, fuqaro, hisobdorlik, ijtimoiy institut, ijtimoiy ishonch, innovatsion yondashuv, institutsional yondashuv, kommunikativ harakat.

Равшанбекова Хуршидабону,

магистрант Университета журналистики и массовых
коммуникаций Узбекистана
e-mail: xurshidabonuravshanbekova@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭВОЛЮЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРИЕМНЫХ ЦЕНТРОВ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется эволюция центров приема граждан в Новом Узбекистане и теоретические и методологические основы системы работы с обращениями граждан. Исследование освещает исторические корни и современные тенденции развития этого института, опираясь на наследие восточных мыслителей и западные социологические теории. Центры приема граждан научно обоснованы как важный социальный институт, обеспечивающий диалог между государством и обществом. Описываются учения и подходы таких восточных мыслителей, как Абу Наср аль-Фараби, Абу Райхан, Абу Али ибн Сина, Юсуф Хос Хаджиб, Низамульмулк, Амир Темур. Кроме того, в статье анализируются теории

западных ученых, таких как М.Вебер, Т.Парсонс, Ю.Хабермас, Д.Норт, Ф.Фукуяма и Р.Патнэм, о работе с обращениями граждан.

Ключевые слова: государственное управление, правосудие, общественные призывы, активизм, подход, диалог государства и общества, демократический принцип, социальное государство, гражданин, подотчетность, социальный институт, социальное доверие, инновационный подход, институциональный подход, коммуникативное действие.

Ravshanbekova Khurshidabonu,

Master's student at the University of journalism
and mass communications of Uzbekistan
e-mail: xurshidabonuravshanbekova@gmail.com

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE EVOLUTION OF PUBLIC RECEPTION OFFICES IN THE NEW UZBEKISTAN

ABSTRACT

This article analyzes the evolution of citizen reception centers in New Uzbekistan and the theoretical and methodological foundations of the system for handling citizen appeals. The study illuminates the historical roots and current trends in the development of this institution, drawing on the legacy of Eastern thinkers and Western sociological theories. Citizen reception centers are scientifically substantiated as an important social institution that facilitates dialogue between the state and society. The teachings and approaches of such Eastern thinkers as Abu Nasr al-Farabi, Abu Rayhan, Abu Ali ibn Sina, Yusuf Khos Hajib, Nizam al-Mulk, and Amir Temur are described. Furthermore, the article analyzes the theories of Western scholars such as Max Weber, Thomas Parsons, Joseph Habermas, David North, Frederick Fukuyama, and Robert Putnam on handling citizen appeals.

Key words: public administration, justice, social appeals, activism, approach, state-society dialogue, democratic principle, social state, citizen, accountability, social institution, social trust, innovative approach, institutional approach, communicative action.

KIRISH

Davlat tushunchasi va davlatning o'ziga xos ahamiyati, uning vazifalari, uning paydo bo'lishi va rivojlanishi muammosi, siyosiy megastrukturaning markaziy elementi sifatida har doim turli qarashlar, ta'limotlar, konsepsiyalar va turli ilmiy yo'nalishdagi ko'plab olimlarning diqqati va ilmiy izlanishlarining obyekti bo'lib kelgan. Rivojlangan davlatlar va zamonaviy olimlar tomonidan turli davrlar va turli asrlardagi davlatlarining siyosiy va ijtimoiy funksiyasini o'rganishning dolzarbligi hozirgi zamon davlatlari uchun ham ahamiyatlidir. Davlat boshqaruvida yuz berayotgan islohotlar va siyosiy jarayonlar va shu asosda eng muhim ijtimoiy muammolarni hal etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilishini ilmiy tushunish zarurati bilan bog'liqdir.

Davlat – bu boshqaruv va majburlov apparatiga ega bo'lgan siyosiy tashkilotdir. Davlat boshqaruvida etatik tuzilmalarning mavjud bo'lishi dastlabki monarxiya ko'rinishidagi davlatlarga xos xususiyat bo'lgan. Hozirgi davrda ham mutlaq monarxiya, sotsialistik, ko'rinishidagi davlatlarda ham etatik tuzilmalarga xos bo'lgan davlat boshqaruvi mavjud. Etatizm g'oyalari antik davrda ijtimoiy tushunchalarga xos xususiyatga ega bo'lgan, biroq ular davlatning ma'lum ijtimoiy munosabatlar va harakatlar subyekti maqomiga ega bo'lgan shaxsga xos bo'lmagan ijtimoiy institut sifatidagi tushunchasining shakllanish xarakteriga ham ega bo'ladi.

Etatizm fransuzcha so'zdan olingan bo'lib, “étatisme – davlatchilik”, état – davlat degan ma'nolarni anglatadi. Etatizm sotsiologik nazariya hisoblanib, bu nazariya davlatning jamiyatning iqtisodiy va siyosiy faoliyatiga aralashuviga asoslanadi. Etatizm davlatning jamiyat ishlariga qanchalik ko'p aralashuvi bo'lsa, jamiyat uchun shunchalik yaxshi bo'ladi, degan tamoyilga asoslanadi, chunki davlat aksariyat ijtimoiy muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan siyosiy institutdir. Jamiyatdagi mavjud muammolarni jamiyatning o'zi hal qilolmagan taqdirda ushbu

muammolarni hal qilish uchun jamiyat davlatga murojaat qiladi va natijada etatik sharoit yuzaga keladi [1, – B.424].

METODOLOGIYA

Sharq mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Nizomulmuluk, Amir Temurlarning davlat boshqaruvi, adolat, jamiyat va hukmdor mas'uliyati haqidagi qarashlari nafaqat o'z davri uchun, balki zamonaviy boshqaruv nazariyalari uchun ham muhim nazariy manba hisoblanadi. Ularning asarlarida adolatli davlat, xalq bilan muloqot, boshqaruvning axloqiy asoslari va ijtimoiy barqarorlik masalalari chuqur yoritilgan. Zamonaviy tadqiqotchilar Forobiyning qarashlarini normativ-siyosiy model sifatida baholaydilar va uni fuqaroga yo'naltirilgan boshqaruv konsepsiyasining tarixiy ildizi sifatida talqin qiladilar. Shu bilan birga Beruniy boshqaruv masalalarini ilmiy yondashuv asosida ko'rib chiqadi va davlat siyosatida adolat hamda ijtimoiy muvozanat muhim omil ekanini qayd etadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda olim qarashlari dalillarga asoslangan boshqaruv (evidence-based governance) konsepsiyasining tarixiy ildizlari bilan bog'lanadi. Shu jumladan mutafakkir Ibn Sinoning qarashlarida inson kamoloti va jamiyat barqarorligi o'zaro bog'liq holda talqin qilinadi. Ibn Sino fikricha, davlat adolat va qonun ustuvorligiga asoslanishi zarur. Uning qarashlari boshqaruvning axloqiy legitimligi masalasini yoritishda muhim ahamiyatga ega va Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari davlat boshqaruvi bo'yicha didaktik-siyosiy qo'llanma sifatida qaraladi. Asarda hukmdorning adolatli bo'lishi, xalq manfaatini ustuvor qo'yishi va maslahatlashuv asosida boshqaruv yuritishi zarurligi ta'kidlanadi. Tadqiqotchilar "Qutadg'u bilig"ni Sharq siyosiy tafakkurining muhim manbasi sifatida baholab, undagi boshqaruv tamoyillarini zamonaviy ijtimoiy boshqaruv konsepsiyalari bilan qiyoslaydilar. Shuningdek, Nizomulmulukning "Siyosatnoma" asari davlat boshqaruvi amaliyotiga oid muhim tarixiy manbadir. Asarda hukmdorning xalq murojaatlarini bevosita eshitishi, adolatni ta'minlashi va mansabdorlar faoliyatini nazorat qilishi zarurligi qayd etiladi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda "Siyosatnoma" davlat boshqaruvida hisobdorlik va javobgarlik tamoyillarining tarixiy ifodasi sifatida talqin qilinadi. Amir Temurning "Temur tuzuklari" asarida esa davlat boshqaruvi, intizom, adolat va ijtimoiy tartib masalalari keng yoritilgan. Unda boshqaruvning markazlashgan, ammo tartibli va mas'uliyatli modeli tasvirlanadi.

Davlat boshqaruvi va institutsional tuzilmani tushuntirishda klassik sotsiologik nazariyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, M. Veber ratsional-huquqiy hukmdorlik va byurokratiya nazariyasi orqali davlat boshqaruvida qonuniylik va javobgarlik tamoyillarini asoslab beradi. T. Parsons esa ijtimoiy institutlarni jamiyat barqarorligini ta'minlovchi funksional tizim sifatida talqin qiladi. Ijtimoiy institutlarning shakllanishi va legitimlashuvi masalalari Peter, L. Berger va T. Lukmann tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy konstruktivizm nazariyasida yoritilgan. Davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqot mexanizmi esa Jurgen Habermasning kommunikativ harakat nazariyasida asoslab beriladi. Institutsional ishonch va ijtimoiy kapital muammolari Fransis Fukuyama hamda Robert Putnam tadqiqotlarida tahlil qilingan. Shuningdek, D. North institutsional rivojlanish nazariyasida rasmiy qoidalar va institutlarning jamiyat taraqqiyotidagi rolini ochib beradi.

ASOSIY QISM

Sharq ijtimoiy-falsafiy tafakkurida davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, adolatli boshqaruv, hukmdorning xalq oldidagi mas'uliyati hamda ijtimoiy muvozanat masalalari muhim o'rin egallagan. Yangi O'zbekistonda xalq qabulxonalarining sotsial institut sifatida shakllanishini nazariy jihatdan asoslashda Sharq mutafakkirlarining merosi muhim metodologik manba bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Nizomulmuluk va Amir Temur asarlarida davlatning xalq bilan muloqoti va adolat tamoyillari chuqur yoritilgan.

870-950-yillarda yashab ijod qilgan sharq mutafakkiri Abu Nasir Farobiy o'zining "Al-Madina al-fazila" ya'ni "Fozil odamlar shahri" asarida sharq siyosiy-falsafiy tafakkurida ideal jamiyat va fazilatli davlat nazariyasini ishlab chiqqan. U jamiyatni murakkab ijtimoiy tizim sifatida talqin qiladi va davlatni insonlarning baxt-saodatga erishish vositasi deb hisoblaydi.

Forobiyga ko'ra:

- Davlatning asosiy vazifasi – fuqarolarning farovonligi va baxtini ta'minlash.

- Rahbar adolatli, dono va xalq ehtiyojlarini biluvchi shaxs bo'lishi kerak.
- Jamiyat barqarorligi o'zaro hamkorlik va ijtimoiy muvozanatga bog'liq.

U "Fozil odamlar shahri" modelida boshqaruvning markaziga axloqiylik va adolatni qo'yadi. Rahbar xalqning muammolaridan bexabar bo'lsa, jamiyatda beqarorlik yuzaga kelishini ta'kidlaydi.

Ushbu ilmiy izlanish nuqtayi nazaridan, xalq qabulxonalari Forobiy tasvirlagan fazilatli boshqaruvning zamonaviy institutsional shakli sifatida talqin qilinishi mumkin. Chunki ular fuqarolar ehtiyojini o'rganish, muammolarni aniqlash va ijtimoiy adolatni ta'minlash mexanizmi hisoblanadi.

Shuningdek, "Forobiy hayotiy ehtiyoj insonda jamoatchilik hissini paydo qiladi va o'zaro muloqotni keltirib chiqaradi. Inson o'z tabiatiga ko'ra ijtimoiydir va faqat o'zaro bog'liqlikda jamoa bo'lib yashay oladi. Chunki har qanday inson o'zining oddiy kundalik ehtiyojlarini qondirish uchun u boshqalarning yordamiga zarurat sezadi, boshqalar ham xuddi shu kabi o'zaro munosabatlar o'rnatishlariga to'g'ri keladi", deb, inson ehtiyojlari nafaqat davlat tomonidan yaratilgan sharoitlardan qoniqmasligidan, balki insonlar o'rtasidagi turli nizolarni hal qilishda davlatning ishtirok etishi lozimligini ta'kidlaydi [1, – B.233].

Jamiyatda insonlar o'rtasida hamjihatlikning zarurligi masalasi Abu Rayhon Beruniyning asarlarida ham keng yoritilgan. Beruniy fikricha, "Muloqotning asosi bo'lgan ma'naviy qadriyatlar ijtimoiy munosabatlar, kishilarning yashash tarzi, moddiy ehtiyojlari, qiziqishlari, manfaatlari, talablari va maqsadlari bilan uzviy bog'langan. Masalan, kishilar o'rtasidagi hamkorlik odamlarni birlashish ehtiyojlari ko'pligi, himoya qilish qurollari kamligi va dushmanlardan o'zini himoya qilish zarurati tufayli vujudga kelgan". Beruniy o'zining "Hindiston" asarida hindlar turmushini tadqiq etar ekan, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, marosimlarning ahamiyatini, ularning o'ziga xos rang-barangligini tavsiflab, jamoa va tilning vujudga kelishini odamlarning birlashishga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqqan, deya izohlaydi [2, – B.114-122].

Demak, Beruniy xalq bilan muloqot qilish va shu orqali aholining muammolarini hal qilish uchun ham birlashish lozimligini ta'kidlagan. Bunday holatda agar davlatning boshqaruv tuzilmalaridagi eng yuqori turuvchi hukmdordan tortib, quyi boshqaruvchi amirlar ham aholi murojaatlarini hal qilish maqsadida birlashsalar, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar mustahkamlanadi va jamiyat davlatga ishonib, hukmdorni va davlat siyosatini qo'llab-quvvatlab, davlatni himoya qilishga tayyor bo'ladi. Aholi murojaatlari bilan ishlashni yo'lga qo'yish nafaqat ijtimoiy, balki siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan zaruratdir.

Aholi murojaatlari bilan ishlashda milliy-ma'naviy merosimiz xazinasidagi buyuk alloma va davlat arbobi Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asari muhim o'rin tutadi. Asarning "Podshohning mazlumlarni qabul qilishi, odil va yaxshi xulqli bo'lishi haqida"gi bo'limida hukmdorga mamlakatda jamoatchilik fikrining qudratli kuchiga hamisha tayanish kerakligi hamda xalq murojaatlari bilan ishlashda quyidagi fikrlar tavsiya tarzida bayon etilgan:

"Podshoh haftada ikki kun zulm ko'rganlarni qabul qilib, zolimlarning dodini berib, jazolab va raiyat so'zlarini bevosita eshitib borishi kerak. Muhim bo'lgan arizalarni qabul qilib, har biriga javob berishi lozim. Agarda Xudovand podshoh doxdohlarni oldiga chaqirib, haftada ikki marotaba ularning so'zlarini eshitadi va zolimlarning jazosini beradi, degan xabar mamlakatda tarqalsa, unda zolimlar oqibatini o'ylab, qo'rqib bedodlik qilmaydilar", deyilgan.

Nizomulmulk mamlakatda adolatni mustahkam o'rnatishda real shart-sharoitlar emas, balki hukmdorning yaqin davrasi jiddiy g'ov vazifasini bajarishi mumkinligiga katta fahm-farosat orqali ishora etgan. "Oldin o'tgan kishilarning kitoblaridan shuni o'qib bildimki, – deb yozadi Nizomulmulk, – Ajam shohlari bir do'kon yasab, uni otga yuklab sahroga olib borarkanlar, toki o'sha joyda yig'ilgan mazlumlarni ko'rib, har birining arzini eshitib olish mumkin bo'lsin. Buning sababi shu ediki, agarda podshoh biror joyda o'tirib qolsa, u yerda dahliz, eshik va parda paydo bo'ladi. G'arazli kishilar va sitamgarlar shundan foydalanib, zulm chekayotganlarni podshoh oldiga qo'ymaydilar", [3, – B.20]. degan.

"Temur tuzuklari" davlat boshqaruvi, tartib-intizom va adolat masalalariga bag'ishlangan muhim manbadir.

Amir Temur boshqaruvda:

- Adolatni ustuvor tamoyil deb bilgan.

- Xalq shikoyatlarini eshitish amaliyotini joriy qilgan.
- Mansabdor shaxslar ustidan qat'iy nazorat o'rnatgan.

U “Kuch – adolatda” degan tamoyilni ilgari suradi. Davlatning qudrati xalq roziligiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Temuriy boshqaruvda xalq bilan bevosita muloqot mexanizmlari mavjud bo'lgan. Bu jihat xalq qabulxonalarining milliy boshqaruv an'analari davomchisi ekanini asoslash imkonini beradi.

“Amir Temur xalqning murojaatlarini eshitish uchun alohida kunlar ajratgan va har oyning oxirgi juma kunlari xalqning arz-dodlarini shaxsan Temurning o'zi mutasaddi saroy a'yonlari bilan birga eshitgan va aytgan so'ziga monand adolatli yechimlar qabul qilinishini nazorat qilib borgan.”

Shuningdek, Amir Temur uzoq muddat safarda bo'lgan paytlarda mamlakat va raiyat turmush tarzida nimalar yuz berganini surishtirib, yer-u mulklari masalalarini diqqat bilan o'rganar, rahbarlarga tegishli farmoyishlar berar edi. Xususan, “Atrof va chegaralar, kattayu kichikning g'omini yeb, boyu faqirning manfaati bilan shaxsan mashg'ul bo'lardi. O'z mulohazasi taqozosiga ko'ra, barcha ashyolarni o'z o'rniga qo'yib, jami mansabu martabalar jilovini o'shanga sazovor kishilar qo'lga tutqiza boshladi. U sayyidlarni e'zozlab, karomatlar sohiblari bo'lgan avliyolarni izzat-u ikromli qildi, ilmu fanni va uning ahllari hurmatini oshirib, ularga muruvvatini sochdi, martabalarini ulug'ladi.” [4, – B.3-4].

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” davlat boshqaruvi va siyosiy axloq haqidagi yirik didaktik asardir. Unda adolatli hukmdor obrazi va davlatning xalq oldidagi mas'uliyati keng yoritiladi.

Asarda quyidagi g'oyalar ilgari suriladi:

- Davlat adolat asosida boshqarilishi kerak.
- Hukmdor xalq dardini bilishi va ularni eshitishi zarur.
- Rahbar bilan xalq o'rtasida doimiy aloqa bo'lishi shart.

Yusuf Xos Hojib hukmdorni “xalq xizmatkori” sifatida tasvirlaydi. U xalq shikoyatlarini tinglashni boshqaruvning muhim elementi deb biladi. Mazkur qarashlar xalq qabulxonalarining g'oyaviy ildizini tashkil etadi. Chunki ular davlat va fuqaro o'rtasida bevosita muloqot o'rnatish institutidir [5, – B.45-46].

Ibn Sino jamiyatni organizmga qiyoslaydi. Uning fikricha, jamiyatdagi har bir institut ma'lum funksiyani bajaradi va umumiy barqarorlikka xizmat qiladi. U quyidagi g'oyalarni ilgari suradi: [6].

- Jamiyatda adolat ijtimoiy muvozanatni ta'minlaydi.
- Boshqaruv axloqiy me'yorlarga asoslanishi kerak.
- Ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlik ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

Ibn Sino davlatni ijtimoiy muvozanatni saqlovchi mexanizm sifatida talqin qiladi. Agar jamiyatdagi muammolar o'z vaqtida hal etilmasa, ijtimoiy kasallik yuzaga keladi. Xalq qabulxonalari ana shu “ijtimoiy muvozanatni tiklovchi” institut sifatida ko'rilishi mumkin. Ular aholi murojaatlari orqali ziddiyatlarni aniqlaydi va ularni tizimli hal etishga xizmat qiladi.

Hozirgi globallashuv va modernizatsiya jarayonlari sharoitida davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar mazmun jihatidan tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, aholining murojaatlari bilan ishlash tizimi davlat boshqaruvi samaradorligini belgilovchi muhim ijtimoiy mexanizmlardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur paragrafda aholining murojaatlari bilan ishlash tizimini tushuntiruvchi asosiy nazariy konsepsiyalar, ilmiy yondashuvlar va ta'limotlar tahlil qilinib, ularning Yangi O'zbekistonda xalq qabulxonalari faoliyati bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi [7, – B.54-67].

Avvalo, aholining murojaatlari bilan ishlash tizimini ijtimoiy institut sifatida talqin qilishda klassik sotsiologik nazariyalarga murojaat etish muhimdir. Xususan, E. Dyurkgeymning ijtimoiy institutlar haqidagi ta'limotida institutlar jamiyatda barqarorlikni ta'minlovchi va ijtimoiy ehtiyojlarga javob beruvchi mexanizm sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv nuqtayi nazaridan qaralganda, xalq qabulxonalari jamiyatda davlat va fuqaro o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi, ijtimoiy tartib va adolatni mustahkamlovchi institut sifatida namoyon bo'ladi. Dyurkgeym ta'kidlaganidek, institutlarning samarali faoliyati jamiyatning ijtimoiy salomatligini belgilaydi, bu esa aholining murojaatlari bilan ishlash tizimi uchun ham dolzarb hisoblanadi.

M.Veberning ratsional-huquqiy hukmronlik nazariyasi ham mazkur tizimni tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Veber davlat boshqaruvida byurokratiyaning rolini alohida ta'kidlab, uni qonuniylik, tartib va javobgarlik bilan bog'laydi. Aholi murojaatlari bilan ishlash tizimi, xususan xalq qabulxonalari, aynan ushbu ratsional-huquqiy tamoyillarga asoslanib faoliyat yuritadi. Fuqarolarning murojaatlari belgilangan tartibda qabul qilinishi, ko'rib chiqilishi va yechim topilishi davlat boshqaruvida shaffoflik va javobgarlikni kuchaytiradi. [8, – B.212-226].

T.Parsonsning strukturaviy-funksional yondashuvi esa murojaatlar bilan ishlash tizimini jamiyatning muhim funksional bo'g'ini sifatida izohlaydi. Parsons nazariyasiga ko'ra, har bir ijtimoiy institut jamiyatda muayyan funktsiyani bajaradi. Xalq qabulxonalari kommunikativ, integrativ va tartibga soluvchi funktsiyalarni amalga oshirib, davlat va jamiyat o'rtasida uzviy aloqa o'rnatadi. Ushbu yondashuv aholining murojaatlari orqali ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni tizimli hal etish imkonini berad [9, – B.26-45].

Zamonaviy sotsiologiyada "ijtimoiy kommunikatsiya" nazariyalari ham aholining murojaatlari bilan ishlash tizimini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Y.Xabermasning kommunikativ harakat nazariyasida davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqot demokratik boshqaruvning asosi sifatida talqin qilinadi. Ushbu nazariya asosida xalq qabulxonalari fuqarolar ovozi eshitish, ularning manfaatlarini ifodalash va qaror qabul qilish jarayoniga jalb etishning muhim mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Xabermas ta'kidlaganidek, ochiq muloqot jamiyatda ishonchni mustahkamlaydi, bu esa murojaatlar bilan ishlash tizimining ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi [10, – B.85-101].

Aholi murojaatlari bilan ishlash tizimini tahlil qilishda "eshituvchi davlat" konsepsiyasi alohida o'rin tutadi. Ushbu konsepsiya zamonaviy davlat boshqaruvida fuqarolarning ehtiyoj va manfaatlarini inobatga olishga qaratilgan bo'lib, davlatni passiv boshqaruv subyekti emas, balki jamiyat bilan faol muloqot qiluvchi tuzilma sifatida talqin etadi. Yangi O'zbekiston sharoitida xalq qabulxonalari aynan ushbu konsepsiyaning amaliy ifodasi bo'lib, aholining murojaatlari orqali ijtimoiy muammolarni aniqlash va tezkor hal etish imkonini yaratadi.

Shuningdek, institutsional yondashuv doirasida D.Nort va boshqa olimlarning ishlari ham murojaatlar bilan ishlash tizimini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Institutsional nazariya jamiyatdagi qoidalar, me'yorlar va tashkiliy tuzilmalar ijtimoiy jarayonlarga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Xalq qabulxonalari faoliyati ham rasmiy va norasmiy me'yorlar asosida shakllanib, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

MDH va mahalliy olimlarning tadqiqotlarida ham aholining murojaatlari bilan ishlash tizimi ijtimoiy boshqaruvning muhim elementi sifatida baholanadi. O'zbekistonlik sotsiolog olimlar murojaatlar tahlilini ijtimoiy kayfiyat, aholi muammolari va hududiy rivojlanish darajasini aniqlashda muhim empirik manba sifatida ko'rsatadilar. Bu yondashuv xalq qabulxonalari faoliyatining ilmiy-amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Yuqoridagi nazariy yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aholining murojaatlari bilan ishlash tizimi faqatgina ma'muriy mexanizm emas, balki murakkab ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi. U davlat va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni hal etishda muhim rol o'ynaydi. Xalq qabulxonalari faoliyati mazkur nazariyalar asosida tahlil qilinganda, ularning Yangi O'zbekiston sharoitida ijtimoiy adolat, ochiqlik va fuqarolik faolligini ta'minlashdagi o'rni yanada ravshanlashadi.

Nazariy tahlilni chuqurlashtirish maqsadida konfliktologik yondashuvga ham murojaat qilish maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv vakillari jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlar muqarrar ekanini ta'kidlaydilar va murojaatlar bilan ishlash tizimini ushbu ziddiyatlarni yumshatuvchi mexanizm sifatida baholaydilar. Aholi murojaatlari ko'pincha ijtimoiy tengsizlik, boshqaruvdagi kamchiliklar yoki resurslar taqsimotidagi adolatsizlik natijasida yuzaga keladi. Shu jihatdan xalq qabulxonalari ijtimoiy konfliktlarning ochiq shaklga o'tishini oldini oluvchi institutsional vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi [11, – B.135-152].

Shuningdek, ijtimoiy ishonch nazariyasi doirasida murojaatlar bilan ishlash tizimi alohida tahlil etiladi. F.Fukuyama va R.Putnam kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan ushbu yondashuvga ko'ra, davlat institutlariga bo'lgan ishonch jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Xalq

qabulxonalari faoliyatining samaradorligi fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Aksincha, murojaatlarning e'tiborsiz qoldirilishi ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin [12, – B.23-41].

Bundan tashqari, raqamli jamiyat nazariyasi nuqtayi nazaridan ham murojaatlar bilan ishlash tizimini tahlil qilish dolzarbdir. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi fuqarolarning davlat bilan muloqot qilish shakllarini o'zgartirmoqda. Elektron murojaatlar, onlayn qabulxonalar va raqamli monitoring tizimlari xalq qabulxonalari faoliyatining yangi bosqichini belgilab bermoqda. Bu holat mazkur institutning evolyutsion rivojlanishini nazariy jihatdan asoslash imkonini beradi [13, – B.69-92].

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, maqolada aholi murojaatlari bilan ishlash tizimining nazariy va tarixiy asoslari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar masalasi Sharq siyosiy-falsafiy tafakkurida muhim o'rin egallagan. Xususan, Abu Nasr Forobiy davlatni axloqiy fazilat va adolat tamoyillariga asoslangan tuzilma sifatida talqin qilgan bo'lsa, Abu Rayhon Beruniy boshqaruv jarayonida ilmiylik va obyektivlik zarurligini ta'kidlagan. Abu Ali ibn Sino jamiyat barqarorligini axloqiy me'yorlar bilan bog'lagan, Yusuf Xos Hojib esa hukmdorning adolatli va xalq manfaatini ko'zlovchi bo'lishini boshqaruvning asosiy sharti sifatida belgilagan. Nizomulmulk va Amir Temur asarlarida esa hukmdorning xalq murojaatlarini bevosita eshitishi, nazorat va intizom mexanizmlarini kuchaytirishi zarurligi qayd etilgan. Shu bilan birga, G'arb mutafakkirlari qarashlari shuni ko'rsatadiki: davlat legitimligi xalq roziligi va ijtimoiy shartnomaga asoslanadi; fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish boshqaruvning asosiy vazifasidir; hokimiyatlar bo'linishi va nazorat mexanizmlari davlat samaradorligini ta'minlaydi; fuqarolik jamiyati va jamoatchilik nazorati demokratik barqarorlik omilidir.

Mazkur nazariy qarashlar zamonaviy “eshituvchi davlat”, ochiq boshqaruv va aholi murojaatlari bilan ishlash tizimining ilmiy-metodologik poydevorini tashkil etadi. Shu bois, Sharq mutafakkirlarining axloqiy-adolat konsepsiyasi hamda G'arb mutafakkirlarining huquqiy-institutsional yondashuvi o'zaro uyg'un holda zamonaviy boshqaruv modelining kompleks nazariy asosini shakllantiradi.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Форобий. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: “Янги аср авлоди”, 2016. – Б.233.
2. Беруний Абу Райхон. Минералогия. – Тошкент: Фан, 1966. – Б.9; А.Шарипов. Беруний. – Тошкент: Фан, 1992. – Б.114-122.
3. Низомулмулк. Сиёсатнома. – Тошкент: “Янги аср авлоди”, 2008. – Б.20.
4. “Қиссаи Темур” асари, Тошкент: “Янги аср авлоди”нашриёти, 2021. – Б.3-4.
5. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig: (Saodatda eltuvchi bilim), (Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. – Toshkent, 2007). – B. 45-46.
6. Derar Ali Bani Yasin, “Ibn Sina's Political Philosophy: A Study of the Relationship between Prophecy and Civil Science,” Jordan Journal of Social Sciences, vol. 16 no. 1 (2023).
7. Berger P., Luckmann T. *The Social Construction of Reality*. — New York: Anchor Books, 1966. – PP. 54-67.
8. Weber M. *Economy and Society*. – Berkeley: University of California Press, 1978. – PP. 212-226.
9. Parsons T. *The Social System*. – London: Routledge, 1951. – PP. 26–45.
10. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. – Boston: Beacon Press, 1984 Vol. 1. – PP. 85-101.
11. Dahrendorf R. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. – Stanford: Stanford University Press, 1959. – PP. 135-152.
12. Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. – New York: Free Press, 1995. – PP. 23-41.
13. Castells M. *The Rise of the Network Society*. — Oxford: Blackwell, 2010. – PP. 69-92.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000